
Драган Драгојловић

РЕЛИГИЈА КАО СУДБИНА

Уредник
Зоран Колунџија

Назив слике на корици:
Зодијачка светлост, Етјен Леополд Трувело (1827–1895)

The zodiacal light from the Trouvelot astronomical drawings
(1881-1882) by E. L. Trouvelot (1827-1895)
Original from The New York Public Library

Драган Драгојловић

РЕЛИГИЈА
КАО
СУДБИНА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Захваљујем се читаоцу који намерава да чита ову књигу. Као аутор желим да му дам неколико информација о књизи и поводом ње.

Књига није настала као јединствен текст на једну тему већ је сачињена од текстова који су настајали у различито време и у мање или више сличним поводима. Битно је да је религија у основи сваког од тих текстова па је то разлог да се они сви појаве између истих корица. Као такви, могу дати читаоцима подстицаје да се и сами баве овим питањима.

Књига се састоји из четири дела. Први део су текстови настали по позивима за учествовање на стручним и научним скуповима са религијом као темом, где су презентирани, а потом и објављени.

Први текст из првог дела „Савремени религијски процеси и православље“ поднет је на научном скупу који је организовао Институт за европске студије из Београда, а одржан је 1. и 2. децембра 1992. Зборник радова са тог скупа објавила је „Градина“, из Ниша, 1993. године.

Текстови „Ратничко и божанско“, „Историјске цркве и глобализација света“ и „Религија као судбина“ поднети су на научним скуповима које је организовало Југословенско друштво за научно истраживање религије (ЈУНИР). Сва три текста, као и текстови других учесника, штампани су у часописима овог Удружења за године у којима су скупови одржани.

После текста „Религија као судбина“ даје се на српском и на енглеском језику прилог под насловом „Писмо из Лондона“. Међу страним учесницима научног скупа била је и Eileen Barker, професорка социологије, специјалиста за студије религије на The London School of Economics and Political Science. Рад „Религија као судбина“ професорка Barker добила је на енглеском језику. Убрзо по завршетку научног скупа, у септембру 1997, професорка Barker, међународни ауторитет за студије религије, послала ми је из Лондона писмо следећег садржаја: „Драги Драгане, Захваљујем се на Вашем писму и прилозима које сте ми послали. Мислим да је Ваш текст *Религија као судбина* сјајан. Слажем се са њим, јер мора бити сјајан када сте Ви све то исказали на такав начин. То чини да се слажем са стварима којих нисам ни била свесна, док их нисам прочитала тако сажето и јасно изражено.

Велико Вам хвала на томе.“

Други део књиге садржи три текста писана за међународне скупове са религијом као главном темом, који до сада нису објављивани.

Први, „Православље са собом и са светом“, припремљен је за Прву конференцију православних земаља коју је организовао грчки Парламент. Други текст под насловом „Драма бивше Југославије, њени актери и нека

морална питања – 1995“ написан је по добијању позива да присуствујем великом међународном скупу у Вашингтону који се одржава сваке године крајем јануара и првог дана фебруара, под називом Национални молитвени доручак (The National Prayer Breakfast). Трећи текст под насловом „Слом идеолошких друштава, цркве и религија“ писан је за велику међународну конференцију о религији одржану у Кијеву, у Украјини, 1996. Исти је преведен и на енглеском језику сам, уз делимична скраћивања, прочитао други део тог текста на пленарној седници. О том скупу би се могло посебно писати. Тада сам први пут помислио како Америка припрема Украјину за оно што се десило у Кијеву, на Мајдану, осамнаест година касније, 2014.

Трећи део књиге садржи пет интервјуа и једну изјаву за НИН. Интервјуи се дају хронолошки, како су објављивани, затим новине, односно медији за које су дати и имена оних који су их водили. За неке од интервјуа доста коментара је било да се по први пут тако говори јавно о питањима религије и идеологије после Другог светског рата.

Треба напоменути да ће читалац у неким од текстова понекад наићи на понављања питања која су важна и нису се могла избећи. Пошто књига није писана као целина већ је компонована од делова писаних или изговорених у различитим поводима и у разним временима, то се могло и очекивати. И поред тога, аутор верује да то неће представљати сметњу читаоцима. Такође, иако су писани и објављени толико година раније, уверен сам да то не одузима ништа од њихове актуелности.

Треба напоменути да се у овим текстовима не суди религији већ се само жели указати на њен изузетан зна-

чај за развој људских друштава, од најранијих времена до данас. И даље, док буде постојало људи, религија ће имати своје место у њиховим животима и друштвима. Живимо у времену када Европа и уопште Запад, са растом богатства и моћи, са глобализацијом и жељом појединих земаља и политичких опција да завладају светом као да прати намера да се постојеће религијске форме маргинализују, мењају или замењују новим, њима подобнијим. Са попуштањем и слабљењем моралних и других норми које су верске заједнице и цркве имале кроз историју, да ли то значи да смо на прагу великих цивилизацијских промена у неком догледном времену? Нестајање једних и појава нових религија су процеси који дуго трају. То су увек биле велике прекретнице у људској историји, под условом да се садашњи процеси могу под то подвести.

У четвртом делу књиге даје се текст који сам као министар вера у Влади Србије изговорио са врата Саборног храма у Београду, на опроштају од патријарха Германа, 1991. године. Касније је овај текст објављен у листу Српске патријаршије *Православље*.

Поред свега напред реченог, желим да кажем да ми је намера била да напишем књигу о религији, јер сам имао више година искуства у раду са верским заједницама и упознавања са теоретским и практичним питањима везаним за ово изузетно важно питање битно за сваку људску јединку и за функционисање људских друштава. Ово што следи могло би се насловити као кратка историја једне ненаписане књиге.

Председник Југославије (Србија и Црна Гора), Добрица Ћосић, рекао ми је 1992. да ме је предложио за амбасадора при Ватикану и да има поуздана сазнања да

би ми Ватикан одмах дао агреман. Међу нама о томе до тада није било речи. То је учинило да је моја амбиција о писању те књиге почела да изгледа као реална. Међутим, од одласка у Рим није било ништа, јер се тадашњи председник Србије, Слободан Милошевић, томе успротивио.

Али, 1994. исти председник Србије, после састанка са Светим синодом Српске православне цркве, рекао је патријарху Павлу, приближно овако: „Ваша светости, одлучили смо да Драган иде за амбасадора у Ватикан. То је сада изузетно важно место за нас и треба нам тамо неко ко може бити равноправан саговорник...“ То сам први пут чуо и обрадовао се као ретко када. Помислио сам да ће то бити прилика да сазнам много нових ствари, не само о католичкој цркви, да сретнем многе људе и да имам при руци архив и библиотеку Ватикана као важне изворе за писање замишљене књиге. Тада су присутне владике почеле да ме хвале и да предлажу да, због тешког времена у коме се налазе и Црква и држава, останем још неко време на месту министра вера, јер, наводно, дајем велики допринос сарадњи цркве и државе, али и да сам посебно користан за цркву као „коректор“. То је изговорио утицајни владика и то сам тада чуо по први пут. Нисам могао ни претпоставити на шта владика мисли. Председник је одмах упитао „какав коректор?“ Владика је узвратио да он и његова братија (владике и великодостојници) мисле да све знају, да су увек у праву и да им једино ја кажем, лично а не нападајући их јавно, како јесте, да се неки од њих и наљуте, али да после неколико дана, када се виде у Патријаршији, кажу како је „Драган у праву“. Завршио је с тиме да други нико неће, не сме или не жели да им то каже и да би „за Цркву било

најбоље да господин Драган, посебно због тога, остане министар још неко време“.

Састанак је завршен, патријарх и чланови Синода отишли су у Патријаршију, а ја у моју канцеларију, у Влади Србије. Радостан, почео сам да прегледам шта ту имам од личних ствари, јер је убрзо требала да се формира нова Влада, после недавних избора. Одмах сам почео да освежавам мој француски језик и кренуо са учењем италијанског. Из Рима је стигла информација да ће ми Ватикан дати агреман. Све је било изузетно добро до формирања Владе, када сам морао прихватити да и даље останем на том послу. На моје позивање на председника, мандатар Марјановић је додао да ће све учинити да буде онако како је рекао председник и да ће све учинити да стигнем у Ватикан најдаље „за три или четири месеца“.

За амбасадора у Аустралији и Новом Зеланду отишао сам после више од три и по године, у октобру 1997. Седам година од састанка Светог синода код председника Милошевића, 2001. године, када сам се вратио са дужности амбасадора у Аустралији и Новом Зеланду, сазнао сам да нисам отишао у Ватикан зато што је председника истог дана неко позвао телефоном из Патријаршије и у име Цркве замолио да још неко време останем министар. Тако сам остао министар још више од три и по године. Када се сазнало да сам одлучио да по сваку цену одем са места министра, што сам рекао патријарху пре поменуте епизоде код председника, и не само њему, попућено ми је да идем сасвим на другу страну, у Аустралију. Писање књиге је одложено.

По повратку из Аустралије са дужности амбасадора, лопови су ми, у мом дводневном одсуству, обили стан у Београду и покрали и оно што лопови не краду, а то је

неколико стотина страна разних белешки и материјала које сам спремао да користим за писање књиге.

Ово читаоца не мора да интересује, али због свега напред укратко реченог, планирану књигу нисам могао написати. Зато се појављује ова чији би делови у некој другој форми свакако били део ње.

Да не говорим колико је све то што се десило утицало на мене и на мој живот, на трајни живот моје породице. Да не говорим о материјалним и другим губицима. Олу-пала ми се о главу моја тежња за истином. Некадашњи „коректор“ никоме више није био потребан. Требало је тражити посао и не остати на улици.

Када се после више година окренемо иза себе тек тада видимо колико нам се ствари десило, а да на њих нисмо имали никаквог утицаја. То да сам 1986. год., доласком на место председника Републичке комисије за односе са верским заједницама у још увек једнопартијској држави, био први који је, уз не мала противљења, радикално прекинуо идеолошко гледање на религију и цркве већ односе успостављао и развијао полазећи од религије као цивилизацијског феномена, нико више није помињао, а камо ли хвалио. Са великим жаљењем морам да кажем како после крађе мојих бележака, без истраживања у Ватикану, а и прекидом бављења тим пословима, није било могућности да се планирана књига напише.

Београд, децембар 2021.

Аутор

Први део

**ДИНАМИКА САВРЕМЕНИХ
ДРУШТАВА И РЕЛИГИЈА**

САВРЕМЕНИ РЕЛИГИЈСКИ ПРОЦЕСИ И ПРАВОСЛАВЉЕ

Увод

Не бисмо погрешили ако бисмо рекли да је човек као свесно биће, како је почео да мисли, почео и да верује. Много тога што га је окруживало било је јаче од њега. Сваког дана осећао је снагу сила које није умео да објасни, савлада, нити да схвати. Опирањем није могао да их прилагоди себи. Зато се он прилагођавао њима. То прилагођавање било је најбезболније преко веровања у њих.

Неки теоретичари људског друштва говоре како је цивилизација почела онда када је човек, од сакупљања плодова и хране за живот, прешао на производњу хране. Тиме почиње развој земљорадње и развој новог типа културе. Желећи да произведе више и боље човек је морао, према силама које га окружују и утичу на његову активност, предузимати оно што је било у његовој моћи. Не могавши да их мења он је покушавао да проникне у тајне њиховог дејства, да их умилостиви или пак да их наведе да му помогну. Ту је настао ритуал као појавни облик новог типа културе. А тај нови тип културе настајао је са развојем земљорадње као новог начина прилагођавања природе људским потребама.

Како бисмо данас рекли, начин, ниво и обим производње утичу на развој културе. Човек је и тада схватио да ће произвести више хране ако живи у хармонији са силама природе. А већа производња обезбеђивала му је

и веће благостање. Сходно томе, од тих времена до данас све се на земљи променило и све је остало исто. Остао је човек са својом тежњом да живи лепше и боље, да живи у благостању, и остале су силе природе. Мењало се само то како је човек прилагођавао те силе себи и себе њима.

У дугом времену човекове историје, тражећи начело на коме се заснива дејство сила природе, тражећи врховну космичку силу и Творца, настале су светске религије. Оне су настале из потребе живота. Преко њих је човек покушавао да себи да место у космосу. Преко религије он је покушавао да олакша свој пут на земљи. Религија је била, често, једина снага која је помагала у свакој кризи, личној или колективној. Она је била и до данашњих дана остала верни човеков сапутник служећи му, али скоро увек га држећи у подређеном положају, увећавајући му зависност и неслободу. У различитим периодима, зависно од тока и нивоа развијености друштва, мењала се позиција религије, начина и форми како се она исказивала и какве организационе форме је имала. Религија је увек била ствар јединке, али и колективитета, пошто је човек живео, и данас живи, у мањим или већим људским заједницама.

За разумевање религије нужно је посматрати и разумети културну средину. Тек ће тада бити схватљиви критеријуми вредности које религија поставља, како појединцу тако и целој заједници.

Религија као систем веровања и критеријума вредности не може се разумети без разумевања и познавања економских, друштвених, историјских и других битних чинилаца сваке људске заједнице. Историја развоја људских друштава истовремено је и историја религија и цркава, и обратно. Европска култура се, у најширем

смислу речи, вековима развијала у религијским традицијама. Али, од XV века, са развојем хуманизма, са развојем и усавршавањем процеса производње, и спорим али приметним развојем механизације и средстава за рад, долази до промена које ће бити још видљивије са развојем индустријске револуције. Световно је са тим процесима заузимало све више места како је човек, развојем знања и средстава за производњу, повећавао своју моћ и смањивао своју егзистенцијалну зависност од сила природе.

Религија и црква у тим процесима доживљавале су нова искуства и биле су принуђене да се повлаче из оних простора на којима човек, захваљујући своме знању, за религијским објашњењима више није имао потребе. Тај процес траје до данашњих дана.

Прогрес је олакшао живот човеку и ослободио га многих зависности. Уместо ритуала који су требали да умилостиве силе природе човек сада то чини својим знањем. Али прогрес, који је црква вековима посматрала као свог такмаца, ни данас не искључује религију ни цркву у оном делу који ће, вероватно заувек, остати тајна човека на Земљи, а то је смисао људске егзистенције, питање почетка и краја, смрти и бесмртности, итд. Гледано из једног угла, прогрес је помогао и помаже човеку да што лакше прође свој пут на Земљи. А пошто је олакшање тог пута једна од функција религије, онда се прогрес и религија не искључују у оном необјашњивом, а допуњују у егзистенцијалном и дневном.

Прогрес је помогао цркви, односно религији, да олакша човеку пут на Земљи, али јој не оспорава оно место које јој припада на нивоу данашњег развоја људске цивилизације. Другим речима, прогрес и религија се не ис-

кључују. Олакшавајући човеку живот прогрес му, ослобађајући га нужности које му је раније, на другом нивоу развоја наметао живот, смањује зависност од религије, какву је имао у неким другим временима.

Услови живота и тежња за благостањем можда обездуховљују човека, што је искушење и за њега и за цркву. Одговори човека и цркве на све оно што развој људског друштва носи често су различити и у зависности су од културног и укупног степена развоја сваког друштва.

Развој тежи универзализацији света, а религија чувању специфичног, племенског, националног, појединачног. Додири ове две тежње нису без последица, а њихова испољавања су различита. Понекад се исказују у виду не малих криза. Али, криза није ништа друго до начин прихватања промена. Ако се оно што је нужно прихвата као нормалан природни процес онда криза неће имати оне последице као тамо где се то не схвати и не иде у сусрет променама.

А промене су сам живот. Живот јединке и друштва, па и целе цивилизације, скуп је промена. У тим процесима различити чиниоци друштва се различито понашају. Спремност свих битних чинилаца на промене не значи само просто потчињавање стихији, или нужности, већ обуздавање стихије, свесно управљање својом судбином.

И религија и црква у овим променама имају видно место. И у појединачним процесима и у глобалним променама црква је налазила себе, присиљавана на уступке, прихватала изазове и прилагођавала се новим приликама.

Статичнија од многих других људских творевина, црква се мењала и када се чинило да се не мења. Са убр-

зањем развоја промене су, и појединачно и глобално, убрзале ток. Што је црква била спремнија да схвати и да се прилагоди, било јој је лакше. Некадашње време када је црква била место на коме се налазила духовност и све знање давно је прошло. Ни ломаче инквизиције нису могле зауставити процесе знања. Као што је Земља престала да буде центар васионе, тако је и црква престала да буде центар свега на Земљи. А и после тих и многих других сазнања требало је живети. Свако мора наћи место које му развој цивилизације даје или намеће.

Савремени религијски процеси

Са многих страна данас се може чути како живимо у времену духовне кризе човечанства. Двадесети век је век, углавном, лаичке и атеистичке културе. У индустријским друштвима Запада, посебно на просторима протестантских цркава, секуларизација је узела великог маха. За разлику од доскорашњег комунистичког света где је религија прогоњена као идеолошки противник, секуларизацијом западног друштва верско мишљење, а у великом делу и верске установе, губе позиције и онај друштвени смисао који су у протеклим вековима имале. Изазов је изузетно велики и са њим се суочава црква у најразвијенијем делу света. У другим деловима света, у зависности од економског и друштвеног развоја, ови процеси су другачији, али и ако се крећу у истом смеру, још нису добили такве размере.

У условима комунизма црква је за главни задатак имала да преживи, зависно од притиска којем је била изложена. Са којим напором и по коју цену је то успева-ла? У сваком случају, то је морала да чини прилагођавајући се.

У условима секуларизације, црква се такође мора прилагођавањем борити за своју нову позицију у друштву.

Људи из цркве тврде да је процес секуларизације подстакнут снажним и незајажљивим јуришем човека за профитом и за материјалним вредностима. Човек све дубље тоне у неверицу и све је мање заинтересован за суштинска питања живота и смрти. Јурећи за материјалним вредностима, а све више заморен идеологијама и партијама, човек је у духовној кризи за коју лека може наћи само црква. Богатству, егоизму, суровом и еротичном свету треба се супротставити ненасиљем, милосрђем, послушношћу, ни једног тренутка не забрављајући колики суштински значај за човека представља Бог. По тврђењу људи из цркве, Бог и даље живи у свести људи и неодвојив је део њихове историје и само он може помоћи да се ова и свака друга криза превлада.

С друге стране, не мали број присталица секуларизма тврди да процес секуларизације није против религије већ да је то процес ослобођења религије од црквених догми, ослобођење живота од крутости које је црква, у другим временима монопола над многим битним питањима живота изградила, пролазећи кроз различите фазе развоја људског друштва. Присталице овог мишљења тврде да је процес секуларизације процес којим се религија ослобађа од митолошких и квазимитолошких начина мишљења, од цркве која је, требајући да буде посредник између човека и Бога, почела или је већ дуго узимала себи право да говори или да се понаша и суди као Бог.

Ови токови у западним развијеним друштвима доводе цркву пред изазове са којима се до сада није суочавала. Деветнаести век је протекао у интеракцији цркве и про-